

Diana Jagodzińska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Prawo możliwości – możliwości w prawie. Regulacje normatywne i praktyka dotycząca terapii oraz nauczania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Wprowadzenie

Każdy akt prawny wprowadzany w życie zakłada konkretny cel, który za jego pomocą ma być osiągnięty, swoje *ratio legis*. W procesie stosowania przepisu jego literalne brzmienie, preferowane i wynikające z dosłownego znaczenia językowego, porzucane jest niejednokrotnie na rzecz funkcji, jaką ma on pełnić w systemie prawnym bądź skutków, jakie ma wywołać w społeczeństwie (Sulikowski 2007: 56–63). Opis okoliczności wydania regulacji oraz określenie zamierzeń, jakie powinny one realizować, artykułowane są nierzadko wprost we wstępie poprzedzającym właściwe treści ustawy. Choć charakter normatywny preambuły jest kwestią dyskusyjną, niezaprzeczalna jest ich rola w uzupełnianiu bądź korygowaniu wyniku językowej interpretacji prawa (Lewandowski 1998: 113–136). Jak zaś wynika z treści preambuły do Ustawy o systemie oświaty, kluczowym zadaniem polskiej szkoły jest wspomaganie rozwoju każdego dziecka¹. Cel ten odsyła do zasady indywidualizacji obowiązującej w nauczaniu. Jej istotę stanowi dostrzeżenie jednostkowych różnic między uczniami w zakresie stopnia gotowości szkolnej, zainteresowań, motywacji do nauki, umiejętności, zdolności czy też potrzeb, a następnie podjęcie przez nauczycieli i specjalistów działań, które wspomogą rozwój każdego dziecka, stosownie do jego możliwości (Morrison, Rizza 2014: 215–216). Praca dydaktyczno-wychowawcza z osobami o specjalnych potrzebach edukacyjnych wymaga intensyfikacji tych zabiegów, zmierzając do minimalizacji trudności oraz maksymalnego wykorzystywania posiadanego przez nich potencjału.

W świetle obowiązujących w Polsce regulacji prawnych zindywidualizowane wsparcie potrzebującego ucznia w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach przybiera postać pomocy psychologiczno-pedagogicznej, z której mają

¹ Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju (Ustawa z dnia 7 września 1991 r., Dz. U. 2004 nr 256 poz. 2572 t.j.).

prawo skorzystać uczeń, a także jego rodzice². Jej istotą jest umożliwienie wszystkim wychowankom zdobycia wiedzy i umiejętności, a także dostarczenie rodzicom narzędzi do rozwiązywania problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijania umiejętności wychowawczych³. W obrębie placówki organizuje ją dyrektor, ale do udzielania wsparcia zobowiązany jest każdy nauczyciel, wychowawca, a także specjaliści – w szczególności psycholog, pedagog, logoped, doradca zawodowy i terapeuta pedagogiczny⁴. Powinni oni działać w pełnej świadomości swojej odpowiedzialności za tworzenie takich warunków, w których zapewnią kształcenie wszystkim uczniom, niezależnie od ich indywidualnych cech psychofizycznych. W uregulowaniach normatywnych precyzyjnie wskazane zostają osoby, które mogą zainicjować objęcie rzeszoną pomocą⁵, sformułowane są również formy i warunki jej udzielania⁶ oraz zakres zadań poszczególnych osób współtworzących szkolny system wsparcia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych⁷. W zakresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej szkoła powinna współpracować z rodzicami uczniów⁸, a także innymi placów-

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. 2013 poz. 532).

³ § 3. 1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia (...).

2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana w przedszkolu, szkole i placówce rodzicom uczniów i nauczycielom polega na wspieraniu rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijaniu ich umiejętności wychowawczych w celu zwiększenia efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów.

⁴ § 5. 1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola, szkoły i placówki.

2. Pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce udzielają uczniom nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści wykonujący w przedszkolu, szkole i placówce zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności psycholog, pedagog, logoped, doradca zawodowy i terapeuta pedagogiczny, zwani dalej „specjalistami”.

§ 19. 1. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce rozpoznają odpowiednio indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia.

⁵ § 6. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu, szkole i placówce jest udzielana z inicjatywy:

1) ucznia; 2) rodziców ucznia; 3) dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki; 4) nauczyciela, wychowawcy grupy wychowawczej lub specjalisty, prowadzących zajęcia z uczniem; 5) pielęgniarki środowiska nauczania i wychowania lub higienistki szkolnej; 6) poradni; 7) asystenta edukacji romskiej; 8) pomocy nauczyciela; 9) pracownika socjalnego; 10) asystenta rodziny; 11) kuratora sądowego.

⁶ § 7–18.

⁷ § 19, 23–26.

⁸ § 22. 1. O potrzebie objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną informuje się rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia.

kami oraz poradniami specjalistycznymi i ośrodkami doskonalenia nauczycieli⁹. Niezależnie od rodzaju podejmowanych działań, wsparcie udzielane uczniom i rodzicom jest dobrowolne i bezpłatne¹⁰.

Dyskusja

Akty prawne wydają się wyraziście określać: istotę, podstawowe zasady, a także prawa i obowiązki osób zaangażowanych w udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach i placówkach publicznych. Jednakże już pobieżna analiza sporów między instytucjami oświatowymi udzielającymi pomocy a rodzicami pozwala podać w wątpliwość klarowność wprowadzonych unormowań. Od wejścia w życie nowego rozporządzenia w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, a więc od 8 maja 2013 roku, na gruncie rzeczonoego aktu prawnego wydano 167 wyroków sądowych, natomiast 17 sporów toczyło się przed organami administracji państwowej, a 121 przypadków budzących wątpliwość było przedmiotem indywidualnych interpretacji podatkowych¹¹. Przyczyną wielu z rozpoczętych postępowań jest niezgodność interpretacji obowiązujących norm. Ze względu na długotrwałość procesów sądowych oraz wieloaspektowość podnoszonych w ich trakcie zarzutów na potrzeby artykułu przedstawiona zostanie analiza jednego sporu, który w kwietniu bieżącego roku trafił na wokandę sądu najwyższej instancji – Naczelnego Sądu Administracyjnego – i został rozstrzygnięty na korzyść rodziców ucznia skarżących działania szkoły.

Zarzewiem konfliktu było sformułowane przypuszczenie co do długotrwałego nękania fizycznego i psychicznego uczniów, do którego miało dochodzić w szkole. Problem ten został zgłoszony przez rodziców dzieci dyrekcji szkoły za pomocą wielu pism obrazujących sytuację i wzywających do poinformowania o przedsięwziętych przez szkołę działaniach. Odpowiedzią na nie było podjęcie przez dyrektora próby wyjaśnienia zaistniałej sytuacji, a także opracowania programu mającego na celu zapobieżeniu podobnym incydentom w przyszłości. W tym celu szkoła rozpoczęła obserwację zachowań uczniów, rozważała możliwe rozwiązania problemu na

2. O ustalonych dla ucznia formach, okresie udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiarze godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane, dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki, o której mowa w art. 2 pkt 5 ustawy, niezwłocznie informuje pisemnie, w sposób przyjęty w danym przedszkolu, szkole lub placówce, rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia.

⁹ § 5. 3. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest organizowana i udzielana we współpracy z: 1) rodzicami uczniów; 2) poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, zwanymi dalej „poradniami”; 3) placówkami doskonalenia nauczycieli; 4) innymi przedszkolami, szkołami i placówkami; 5) organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

¹⁰ § 4. Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce jest dobrowolne i nieodpłatne.

¹¹ Dane pochodzą z internetowego systemu informacji prawnej Legalis [dostęp: 20.10.2015].

posiedzeniu zarządu stowarzyszenia prowadzącego szkołę oraz zebraniu rady rodziców, a także zaaranżowała spotkanie z psychologiem i pedagogiem, na którym pokrzywdzeni uczniowie i ich rodzice się nie pojawili. Całokształt zainicjowanych czynności został jednak oceniony przez skarżących rodziców jako niewystarczający. W konsekwencji dzieci zostały przez nich przeniesione do innych placówek oświatowych. Rodzice zaś wnieśli do Generalnego Inspektora Danych Osobowych skargę dotyczącą bezprawnego przetwarzania danych osobowych, pozyskanych podczas wspierania uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, którego miał się dopuścić dyrektor szkoły podstawowej. W skardze za sprzeczne z prawem ojciec dzieci uznał odczytanie na posiedzeniu organu prowadzącego szkołę oraz zebraniu rady rodziców: pism kierowanych przez rodziców do dyrektora szkoły, notatek służbowych nauczycielek oraz podsumowania konsultacji psychologa. Jak bowiem twierdził, nie wyrażał zgody na pomoc psychologiczną dla swoich dzieci, co godziło w zasadę dobrowolności wsparcia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Skarga jednak została oddalona jako bezzasadna.

Postępowanie odwoławcze toczyło się kolejno jeszcze przed Wojewódzkim Sądem Administracyjnym i Naczelnym Sądem Administracyjnym. Do katalogu zarzutów skarżący dodali: przyjęcie nieprawidłowej hierarchii źródeł prawa, poprzez uznanie, iż zapewnienie w szkole bezpiecznych i higienicznych warunków nauki uzasadniało łamanie praw małoletnich dzieci skarżącego w zakresie ochrony danych osobowych, próbę ograniczenia konstytucyjnego prawa do godności, dobrego imienia oraz nietykalności i wolności osobistej skarżących, a ponadto przekroczenie uprawnień w postaci przekazania organom zarządzającym szkołę treści wykraczających poza ich kompetencje, którą stanowi administracja i finanse placówki. Chodź sądy rozpoznające środki odwoławcze miały pewne wątpliwości co do: formalnego charakteru przeprowadzonej konsultacji psychologicznej (miała być to rozmowa psychologa z dziećmi o sytuacji), sposobu i zakresu przekazania danych osobowych w ramach treści uzyskanych z obserwacji i konsultacji, uzasadnienia ich przekazania organowi sprawującemu nadzór nad szkołą oraz zasadności rozważania sytuacji, która nie istnieje już w chwili orzekania (dane uczniów zostały bowiem usunięte z akt szkoły), przytoczone w skardze argumenty przeważały za tym, że oba organy opowiedziały się po stronie rodziców. W uzasadnieniach orzeczeń wskazano natomiast, że przetwarzane informacje podczas rozmowy z psychologiem nie zostały zebrane w sposób prawidłowy, stanowiły tzw. dane wrażliwe, które są szczególnie chronione, zaś zarówno rada rodziców, jak i organ założycielski nie powinny zajmować się zindywidualizowaną sytuacją konkretnego ucznia a problemem pojmowanym abstrakcyjnie, jako ogólne zagadnienie zapewnienia bezpieczeństwa czy dobrego samopoczucia dziecka w szkole.

W ten sposób stan faktyczny, w którym dyrekcja szkoły z pełną wrażliwością – w swojej ocenie – zareagowała na zgłoszony problem, zmierzając do udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem,

w sferze prawnej okazał się sytuacją, w której działanie to miało naruszyć przepisy trzech aktów prawnych wyższego rzędu – ustaw, w tym jednej ustawy nadrzędnej – Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Przypadek ten bardzo sugestywnie wskazuje, jak diametralnie różne od siebie wizje koniecznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej dwóch stron sporu mogą zdominować i przesłonić wspólny cel – dobro dziecka.

Podsumowanie i wnioski

Przy odczytywaniu regulacji normatywnych uwzględniać należy nie tylko sens językowy jednostek tworzących przepis, ale także przesłanki decydujące o uchwaleniu danego aktu prawnego przez prawodawcę: cel, usytuowanie wśród innych aktów prawnych, wartości przekazywane za pomocą przepisów, normy moralne w danym społeczeństwie, powszechnie przyjęte zasady słuszności i sprawiedliwości, a także podstawowe zasady ustroju społecznego, ekonomicznego i politycznego państwa czy systemu prawnego (Sulikowski 2007: 9). Stąd też próby interpretacji przepisów nie mogą ograniczać się do wybranych, wyizolowanych fragmentów, dotyczących interesujących czytelnika kwestii. Specyfika funkcjonowania aktów prawnych, które są siecią wzajemnie do siebie odsyłających powiązań poziomych i pionowych, sprawia bowiem, iż nawet pozornie proste do odkodowania normy mogą zostać zinterpretowane w sposób błędny lub choćby niepełny. Odrębną grupę uwarunkowań stanowią nastawienia czytelnicze, swoiste przedsady, które towarzyszą samemu sięgnięciu do aktu prawnego. Presupozycje te dotyczą zarówno oczekiwań wobec istnienia norm wnoszących konkretne treści, jak i ocen sytuacji w świecie rzeczywistym, dla których uzasadnień poszukuje się w sferze prawnej. W rezultacie to kontekst, w jakim funkcjonuje akt prawny, ma decydujący wpływ na znaczenie, które jest mu nadawane, co jest konsekwencją nie tylko przyjętej filozofii prawa, ale i psychologicznych mechanizmów funkcjonowania człowieka (Marody 1987: 20–23).

Rodzice uczniów, wobec których inicjuje się udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, często mają wiele obaw i wątpliwości – nie zawsze uzasadnionych. Jednocześnie z determinacją szukają rozwiązań problemów swoich dzieci, dlatego są zazwyczaj otwarci na proponowane działania. Szkoła powinna zaś z rozwagą i zrozumieniem budować płaszczyznę wzajemnych kontaktów, uwzględniając potrzeby ucznia, rodziców, a także instytucji, oraz z zachowaniem wymagań i standardów zawartych w aktach prawnych (Skrzypczak 2012: 57). Dyrektorzy, specjaliści, nauczyciele, wychowawcy i rodzice stoją więc przed wyzwaniem określenia wspólnego celu, ukierunkowanego na dobro ucznia, oraz ujednoczenia podejmowanych działań zorientowanych na jego rozwój. Wyłącznie szeroko zakrojona współpraca i rzeczywiste zaangażowanie wszystkich odpowiedzialnych osób umożliwi bowiem sprawne działanie całego systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Jak wskazuje przywołany przypadek sądowego finału konfliktu powstałego w jednej ze szkół podstawowych, to nie kolejne akty prawne zobowiązujące do dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb uczniów mają decydujący wpływ na faktyczną sytuację dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych w Polsce. Bez

wsparcia opiekunów prawnych, sprawujących rzeczywistą władzę nad dzieckiem, praca szkoły i poradni specjalistycznych może bowiem nie tylko nie przynieść oczekiwanych efektów, ale i przysporzyć placówkom wielu kłopotów.

Bibliografia

- Głowacka B. (1994). *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w świetle nowych uregulowań prawnych*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2, 11–14.
- Kapcia A., Sikora R. (2011). *Od diagnozy do rozwiązań*. „Trendy”, 2, 31–36.
- Lewandowski S. (1998). *Charakter normatywny preambuły*. „Studia Iuridica”, 36, 113–136.
- Marody M. (1987). *Technologie intelektu. Językowe determinanty wiedzy potocznej i ludzkiego działania*. Warszawa: PWN.
- Morrison W.F., Rizza M. (2014). *Indywidualizacja metod pracy z uczniami w celu spełniania potrzeb edukacyjnych wszystkich uczniów*. W: *Edukacja jako odpowiedź. odpowiedzialni nauczyciele w zmieniającym się świecie*, G. Mazurkiewicz (red.), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 215–224.
- Olechowska A. (2006). *Edukacja dzieci o specjalnych potrzebach*. Cz. 8. W: *Małe dziecko w Polsce. Raport o sytuacji edukacji elementarnej*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego.
- Rodak I. (2014). *Razem na rzecz ucznia ze SPE – wspieranie szkoły przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną*. „Trendy”, 2, 66–71.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. 2013 poz. 532).
- Skrzypczak U. (2012). *Rodzice-szkoła i szkoła-rodzice wzajemne oczekiwania*. „Trendy”, 1, 57–63.
- Sulikowski A. (2007). *Wstęp do prawoznawstwa. Krótki kurs*. Wałbrzych: WWSZiP.
- Umiastowska D. (2014). *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jako wyzwanie dla nauczyciela*. W: *Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych – implikacje dydaktyczne i wychowawcze*, D. Umiastowska, J. Gebre Selassie (red.), Gorzów Wielkopolski: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża, 59–68.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (Dz. U. 2004 nr 256 poz. 2572 t.j.).

Law of Opportunities – Opportunities of Law. Normative Regulations and Practice of Therapy and Education of Children with Special Educational Needs

Abstract

This article is a part of the research into the interpretation of legal texts and the consequences of their shape for the reception of the norms contained therein. The author presents Polish legal regulations concerning the provision of psycho-pedagogical assistance to pupils with special educational needs at school. Then she briefly outlines the essence and principles of the school's support for this group of pupils, and highlights the main problems that legal regulations create in teaching practice. To this end, the manner of interpreting legal regulations concerning pupils with special educational needs in the selected Supreme

Administrative Court ruling issued on a dispute between parents and educational institutions is presented. The article ends with postulates useful for school education.

Keywords: psycho-pedagogical help, legal acts, rulings, special educational needs

Diana Jagodzińska

doktorantka Katedry Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zainteresowania badawcze: językowy obraz świata, specjalne potrzeby edukacyjne, pomoc psychologiczno-pedagogiczna, prawo oświatowe, profesjolekty (ze szczególnym uwzględnieniem profesjolektu prawniczego), język aktów prawnych.